Makale Geliş Tarihi: 10.05.2021
Makale Kabul Tarihi: 15.07.2021

Arap Baharının Kadınları: Mısır ve Yemen

Ayşe Nur LEBLEBİCİER*

Özet

2011 yılında Arap dünyasını etkisi altına alan Arap isyanları, statükoya meydan okuma açısından bölgenin siyasi tarihine damga vuracak cinstendir. Öncelikle diktatörlerin devrilmesini isteyen halk amacına ulaşmış olsa da siyasi talepler zamanla değişmiş; bilhassa kadınların isteklerini daha yüksek sesle dillendirebilecekleri siyasi bir ortam doğmuştur. Arap Baharı'nı Mısır ve Yemen kadınları üzerinden inceleyen bu çalışmada önce Arap kadını imgelemi dikkate alınarak literatür taraması yapılmış, ardından BM, BAETK (ESCWA- Birleşmiş Milletler Batı Asya Ekonomik ve Sosyal Komisyonu), İnsan Hakları İzleme Örgütü gibi uluslarası kuruluşlar tarafından Arap Baharı'nın başladığı tarihten itibaren yayımlanan raporlar ve veriler de kullanılarak makale şekillendirilmiştir. Neticede başarısız olarak değerlendirilen Arap Baharı, kadınlar hususunda kimi zaman parlamento gibi siyasi alanlarda küçük bir ilerleme kaydederken, kadınların dezavantajlı konumunu pekiştiren toplumsal gelenekler varlığını hâlen köklü bir şekilde sürdürmektedir.

Anahtar Kelimeler: Arap Baharı, Kadın, Yemen, Mısır

Abstract

The Arab revolts, which affected the Arab world in 2011, are the kind that will leave their mark on the political history of the region in terms of challenging the status quo. Although the people who wanted the overthrow of the dictators achieved their goal, the political demands changed over time; in particular, a political environment where women can voice their wishes more loudly has emerged. In this study, which examines the Arab Spring through the women of Egypt and Yemen, a literature is reviewed by taking into account the image of the Arab woman, and then the article has been shaped by using the reports and data published by international organizations such as the UN, BAETK (ESCWA- United Nations Economic and Social Commission for West Asia), and Human Rights Watch since the beginning of the Arab Spring. While the Arab Spring, which was considered unsuccessful, sometimes made little progress in political areas such as the parliament, social traditions that reinforced the disadvantaged position of women still exist in a deep-rooted way.

Keywords: Arab Spring, Woman, Yemen, Egypt

* Arş. Gör., Muş Alparslan Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü, an.leblebicier@alparslan.edu.tr, ORC ID: 0000-0002-9448-4629

Giriş

Bugün Orta Doğu ve Kuzey Afrika ülkelerini kasıp kavuran toplumsal hareketlerin üzerinden on yıl geçmiş olsa da Arap ülkelerine dair literatürdeki ilgi hâlâ tazeliğini korumaya devam etmektedir. 2011 yılında tezgâhına el konulan seyyar satıcı Muhammed Buazizi'nin kendisini yakması ile kıvılcımlanan Arap Baharı; Yasemin Devrimi, Onur Devrimi, Arap Uyanışı, Arap İsyanı hatta kitle iletişim araçlarının etkin kullanımıyla ilişkili olarak yeni sosyal hareketler bağlamında 'sosyal medya devrimi' gibi isimlerle anılmaktadır. Ayrıca bu isyanın, çoğu zaman 'halk ayaklanması' olarak anılması; tarihe ismini yazdıran birçok isyandan farklı yönünü ortaya koymaktadır. Nitekim kitleleri peşinden sürükleyecek bir liderin olmayışı ya da lidere gerek görülmeyişine ek olarak belli bir sınıf, ideoloji ve cinsiyete dayanmamaması da bu hareketin ayırıcı vasıfları olarak dikkat çekmektedir.

Liderin olmayışını, uzun yıllar diktatoryal rejimlerde yaşamak zorunda kalmış insanların belli bir kişi kültüne olan öfke ve ön yargılarının bir tezahürü olarak görmek mümkündür. Ancak tüm Arap ülkelerini etkisi altına alan bu kıvılcım, Orta Doğu halklarında diktatörlüğün devrilmesine karşı umutların fitilini ateşlerken aynı zamanda sancılı sürecin de başlangıcı olmuştur. Esasen sancılı süreç, demokratikleşmenin nasıl sağlanacağı hususundaydı. Bu makalenin de esasını teşkil eden kadın konusu, dile getirilen demokrasi söylemleri ve sergilenen pratiklerin neliğini anlama noktasında işlevsel olacaktır.

Bu çalışmada Yemen ve Mısır kapsamında devrimden önce kadınların bu ülkelerde sosyo-kültürel konumlarının, kimliklerinin ne şekilde olduğu, kadınların devrim süresince nasıl rol oynadıkları, değişim adına neler talep ettikleri ve son olarak devrimden sonra taleplerinin karşılanma durumları, toplumsal statülerinin değişip değişmediği sorgulanacaktır. Ayrıca BM, ESCWA, Human Rights Watch gibi uluslararası kuruluşlar tarafından Arap Baharı ve sonrasında yayımlanan veriler kullanılarak literatür taraması yapılmış ve çeşitli istatistiklerle çalışma zenginleştirilmiştir. Ancak genel perspektiften bakıldığında protestolar diktatörlerin devrilmesiyle sonuçlansa da aradan on yıl geçmesine rağmen iç savaşın ya da kaosun durulmadığı hatta Yemen gibi insani krizin eşiğinde olan ülkeler bulunmaktadır. Toplumsal anlamda radikal bir dönüşümün gerçekleşmesi yalnızca parlamento değişiklikleriyle mümkün olmasa da ayaklanmaların halk tabanından filizlenmesi, bu konunun detaylı bir şekilde irdelenmesi gerektiğini göstermek-

tedir. Bu anlamda çalışma kapsamında Arap kadını ve protestoların ilgili literatürde nasıl yer ettiği ele alınarak Mısır ve Yemen'de bizatihi kadın statüsü noktasında saatin geri mi yoksa ileri mi gittiği, Arap Baharı'nın, isminin yaptığı çağrışımla paralel bir şekilde Arap kadınlarının da baharı olup olmadığı tartışılacaktır.

Arap Kadını İmajının ve Protestolarının Literatürdeki Yansımaları

"Dışarıdaki insanların bize hayatlarımızı nasıl yaşayacağımızı, toplumumuzu nasıl organize edeceğimizi ve kadınlar olarak bizim için en iyisinin ne olduğunu söylemesinden gerçekten yorulduk."

Ahdaf Soueif

Mısırlı roman yazarı Ahdaf Soueif'in (Naber, 2011: 13) serzenişte bulunduğu husus, oryantalist ezberlere yönelik olmakla birlikte bir başkaldırı niteliği de taşımaktadır. Birçok alandaki hakimiyetini muhtelif ideolojik gerekçelerle Orta Doğu literatüründe de sürdüren Batı söylemi, Müslüman erkeğini ve kadınını belirli kalıplar içerisinde tarafgir, indirgemeci biçimde yorumlar sunarak sosyolojik gerçekliğe aykırı stereotipler oluşturmaktadır. Nitekim Amerikalı yazar Naomi Wolf "*The Middle East's Feminist Revolution*" başlıklı yazısına şöyle başlar:

> "Müslüman ülkeler hakkında Batılı stereotipler arasında en yaygın olanları Müslüman kadınlara ilişkindir: katı cinsel namus kodlarının ardına hapsedilmiş, ceylan gözlü, peçeli ve itaatkar, egzotik sessiz, hayali haremlerin sisler ardındaki sakinleri…" (Wolf, 2011).

Wolf'un söz konusu ettiği Müslüman kadın imgelemine ilişkin görüşler hususunda kapsamlı çalışmalar yapan bir başka isim Lila Abu-Lughod da "Müslüman Kadının Kurtarılmaya İhtiyacı Var Mı?" başlıklı kitabında, Müslüman kadınları kurtarma retoriğini içeren söylem ve projeleri mercek altına almaktadır. Antropolog Abu-Lughod'a göre Müslüman kadınlara yönelik tasvirler 19. yüzyılda iki şekil almıştır:

> "Doğunun kadınları ya hapsedilmiş, eve kapatılmış, örtülmüş, yük hayvanı gibi davranılan mağdur kurbanlardı ya da haremlerde köle olarak, şehvet düşkünü ve zorba erkeklerin bakışları altındaki aşırı cinsellik dünyasında görülüyorlardı" (Abu-Lughod, 2021: 119).

Bu düşüncelerin merkezinde yer alan kadının Orta Doğulu, Müslüman veya Arap olarak isimlendirilmesi bir farklılık arz etmese de her biri için ortak olan husus, Arap kadınının oryantalizm ağına takıldığıdır. Konuyla ilgili olarak üçüncü dünya ülkelerinin kadınlarına

ilişkin Batı feminist söylemini, ekonomik kalkınmadan akrabalık yapılarına kadar muhtelif metinler üzerinden inceleyen Chandre Talpade Mohanty (1988), bu kadınlar hakkındaki söylemlerin indirgemeci ve homojen yaklaşım sergilediğini ve etnosantrik evrenselciliği nasıl ürettiğini açığa çıkarmaktadır. Bu bakımdan söz konusu kadınların maddi ve tarihsel heterojenliklerinin söylemsel olarak sömürgeleştirildiğinin altını çizen Mohanty, aynı zamanda bu söylemler ile üçüncü dünya kadınlarına yönelik iktidarın/baskının sistematik hâle geldiğini ifade etmektedir. Bu hususta yapıbozumcu bir strateji izleyen yazar, "üçüncü dünya kadını"nın yaşamını sürdürme veya tanımlanma biçiminin; kadın cinsiyeti olarak 'cinsel bakımdan kısıtlanmış', 'üçüncü dünya' konumunda olarak ise cahil, yoksul, gelenekçi olma gibi sıfatlarla etiketlendirildiğine ve bu etiketlerin 'evrensel' bir imgelem hâline geldiğine işaret etmektedir. Neticede satır aralarına gizlenen etnosantrik bakış açısını su yüzüne çıkaran Mohanty, bu çeşit feminizmin kadına, coğrafyaya, kültüre sığ bakarak; esasında belirli ideolojik, sosyal, ekonomik çıkarlara ve projelere hizmet ettiğini söylemektedir.

Oryantalizmin cinsiyet boyutunda tezahür ettiği tüm bu söylemler zihinlere nakşolmuş bir vaziyet alsa da Arap kadınının Arap isyanlarındaki rolü, kalıplaşmış stereotiplere meydan okur tarzdadır. Nitekim Wolf ve Arap Baharı'ndaki kadınların rolüne ilişkin kalem oynatan birçok araştırmacı, Arap kadınlarının Tunus ve Mısır'ın meydanlarında Batılı streotipine hiç benzemeyecek biçimde liderlik konumunda bulunarak ön planda ve protestoların merkezinde olduklarını belirtmiştir.

Arap Baharı'nda kadınların cesurca gösterdiği direniş hareketleri elbet övgüye mazhar ancak Arap isyanları, Arap kadınlarının seslerini yükselttiği, başkaldırdığı 'ilk' alan değildir. Buz dağının görünen yüzünde Orta Doğu kadınının imajı itaatkar, peçeli, katı kodlar arkasında gizlenmiş olsa da Arap/Müslüman kadını imajındaki bu genelleme, aynılaştırma yanıltmamalıdır. Nitekim dağın ardına bakılıp tarihsel olaylar titizlikle irdelendiğinde Arap kadın hareketlerinin, tarihin birçok döneminde mevcut olduğu görülecektir. Devamında her ülkenin siyasi, iktisadi, sosyal geçmişinin farklı olduğu, dolayısıyla tüm bu mekanizmaların kültürü şekillendirmede ve toplumda kadının yerini belirlemede farklı bir rol oynadığının altı çizilmelidir.

Arap kadını, Orta Doğu bölgesinin dünya siyasetinde ortak olarak paylaştıkları sömürgecilik geçmişlerine yönelik bağımsızlık mücadelelerinde yine ön saflarda yer almaktaydı. Bu anlamda kadınların

ülkeleri adına bağımsızlık mücadelelerinde yer almaları, toplumsal cinsiyet literatüründe kadın hareketlerinin milliyetçilik bağlamında değerlendirilmesi sonucunu getirmiştir. Ancak milliyetçilik hareketleri dışında da Arap kadınları birçok alanda özgür ve erkeklerle eşit haklara sahip olmak için zorlu bir mücadele vermişlerdir. Örnek vermek gerekirse 1919 Mısır Devrimi'nde İngilizlere karşı gerçekleşen ayaklanmada Mısırlı kadınlar da yadsınamaz bir rol oynamışlardır. O dönemin çalkantılı Mısır'ında aynı zamanda Mısır siyasetinin oluşmasında uzun yıllar önemli bir yeri olan Wafd (Vefd) Partisi[1]'nin kadın komitesi kurulmuş ve bu komitenin liderliğini bir kadın aktör olarak Hüda Şa'ravi üstlenmiştir. Şa'ravi aynı zamanda 1923 yılında Mısır Feminist Birliği'ni (el-İttihad en-Nisa'î el-Mısrî) kurmuştur. Ancak onun tarihe ismini tarihe yazdırdığı olay; Roma Kongresi dönüşü, bir istasyonda kadın arkadaşlarıyla birlikte peçesini çıkarmasıyla gerçekleşmiştir. Bu davranış bir yandan dine ve geleneğe saygısızlık olarak nitelendirilse de öte yandan sisteme bir başkaldırı olarak da okunabilir. O dönemden bu yana bazen uluslarının bazen de kendilerinin bağımsızlık mücadelesinde yer alan sayısız Arap kadını vardır. Bu kadınlar hem yazınsal alanda peçe zorunluluğunun, kadın sünnetinin kaldırılması ve erkeklerle eşit haklara sahip olmaları gerektiğini ifade eden yazılar yayımlamışlar hem de meydanlarda aktivist olarak sorumluluk üstlenmişlerdir[2]. Örneğin "İntifada" olarak adlandırılan Filistin ayaklanmalarında kadınlar "taş atma, ağaç yakma, taşların hazırlanması ve nakliyesi, caddelere barikat kurma ve askerlerin insanları tutuklamasını engelleme işlerinde yer almıştır" (İṣlâḥ Câdd, 75 akt. Öncel, 2019: 287).

Burada titizlikle belirtmek gerekir ki Arap kadınlarının ekseriyetle özel alanla sınırlandırıldığı, özgürlükten yoksun, katı geleneksel normlar içerisinde yaşadığı inkâr edilmemektedir. Nitekim buraya kadar özetle ifade edilen tüm bu eylemlerde, mücadelelerin liderleri konumunda bulunan Arap kadınları ciddi yaptırımlarla karşılaşmışlardır. Ancak bu minvalde yapılması istenen esas vurgu, 'cinsiyetli oryantalizmin' çemberi etrafında sıkışıp kalan 'Orta Doğulu' kadın literatürünün yansıttığı gibi, Arap kadınlarının daima 'pasif' bir pozisyonda bulunmayıp, mücadele adına meydanlarda yer almalarının ya da bu protestolarda erkeklerle yan yana bulunmalarının 'ilk' olmadığıdır.

[1] Vefd Partisinin ilk liderlerinden olan Safiye Zaghlul da 'Mısırlıların Annesi' lakabıyla anılan döneminin önde gelen isimlerindendir.

[2] Konunun detaylı anlatımı için bkz. Hayati Öncel, Arap Kadın Hareketinin Tarihsel Gelişimi, Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, Yıl: 6, Sayı: 41, Ekim 2019, s. 274-292.

Arap Baharının Ortaya Çıkışı

Muhtelif kaynaklarda Orta Doğu ve Kuzey Afrika (ODKA) halklarının isyan etmesine yol açan nedenler çoğunlukla işsizlik, ekonomik yoksulluk, devleti yönetenlerin uzun yıllar iktidarda kalması ve yolsuzlukları, zengin ve fakir arasındaki uçurumun artması gibi bir dizi toplumsal, siyasi ve ekonomik faktörlerler olarak başlıklandırılmaktadır. Esasında bu faktörlerden herhangi biri, hadiselerin gerçekleştiği ülkeye göre belirginlik göstermekte veyahut arka planda kalmaktadır. Bu nüanslar bizatihi başkaldırının isimlendirilmesi noktasında da kendini göstermektedir. Örneğin Yasemin Devrimi kavramı Tunus'ta, göstericilerin kendilerine sert bir müdahalede bulunan kolluk kuvvetlerine karşılık "Polise yasemin verelim" sloganının yayılmasıyla ortaya çıkmıştır. Bir başka perspektiften irdelendiğinde Arap dünyasında yaşanan toplumsal hareketleri ifade etmek için, 'Arap Baharı' kavramı yaygın bir şekilde kabul görse de kimi araştırmacılar bu kullanımın yanlış olduğuna dikkat çekmekte; örneğin Fuller, bahsi geçen hadiselerin "Arap Uyanışı" olarak isimlendirilmesi gerektiğini savunurken, Köchler aynı olaylara yönelik "Arap İsyanı" kavramını kullanmaktadır (Acar ve Aydın, 2017: 512). Nitekim Gökçen (2020: 205-206), Arap Baharı kavramının bir 'basitleştirme' içerdiğine vurgu yaparak, aşağılama dürtüsüyle ortaya çıktığını ileri sürmektedir. Ona göre Suriye, Yemen gibi bazı ülkelerde Arap Baharı'nın olumlu sonuçlarına ilişkin bir belirtinin olmayışı kavramın yanlışlığını gözler önüne sermekle birlikte, bu sosyal ve politik çalışmalardaki hatalar yerel dinamikleri, sürecin gidişat şekli ve sonuçlarını dikkate almamaktadır.

Konuyla ilgili olarak farklı perspektif ve kavramsallaştırmaların nedenleri üzerine düşünsel bir tartışma yapmak, bu çalışmanın amacı olmadığından bu bölümde Arap isyanlarını hazırlayan nedenlere yönelik hususlar kısaca gözden geçirilecektir. Bu noktada Yemenli aktivist Tevekkül Karman'ın işaret ettiği husus isyanlardan önceki ODKA ülkelerinin sosyo-kültürel durumlarına özet bir bakış sunar niteliktedir:

> "Arap halk ayaklanmaları ne dış ihtiyaçların fazlasından, ne de diğer ülkelerin entrikalarından ve güdülerinden ya da yerel partilerin heveslerinden patlak verdi. Ayaklanmaların meydana geldiği ülkelerdeki genel insan hakları durumunun yanı sıra siyasi, ekonomik ve sosyal koşulların kapsamlı bir incelemesi, devrimlerin kaçınılmazlığına işaret ediyor. Otokrasi, yolsuzluk ve rüşvetten bıkan gençliğin bu şekilde ilerlemekten başka seçeneği yoktu" (Karman, 2012).

Turan Kışlakçı'ya göre Orta Doğu ve Kuzey Afrika ülkelerinde yakın bir geçmişe sahip halk ayaklanmaları, protesto kültürünün yaygınlaşmasını beraberinde getirmiştir. Örneğin Mısır'da 2011 siyasi veya toplumsal talepler için yapılan çeşitli eylemlerde birçok sosyal ve ekonomik içerikli slogan atılmış, sempozyumlar düzenlenmişti. Kifaye (Yeter) hareketlerinin de dâhil olduğu tüm bu gelişmeler, Mısır toplumunda protesto kültürünün yaygınlaşmasına sebep olmuştu (Kışlakçı, 2013: 127). Bu minvalde Arap Baharı öncesi muhalefet ve protesto geçmişi yalnızca Mısır değil; bölgedeki Tunus, Ürdün, Cezayir, Fas gibi diğer ülkelerde de görülmekteydi. Örneğin Tunus'ta Habib Burgiba iktidarına yönelik yapılan grevlerde ekonomik yön vurgulanmış ve 1984 yılında "Ekmek İsyanı" adı altında çeşitli protestolar yapılmıştır. Ekmek İsyanı akabinde çeşitli gösteriler düzenlenmeye devam etmişse de sonraki dönemlerde ses getirecek bir diğer toplumsal muhalefet Bin Ali döneminde gerçekleştirilen 2008'deki Gafsa İsyanı olmuştur. O dönem bölgenin en büyük işverenlerinden biri olan Gafsa Fosfat İşletmesi'nin işe alma sürecinde kayırmacılık ve rüşvet gibi iddialarla gündeme gelmesi kısa süre içinde bölgesel bir isyanın patlak vermesine neden olmuştur (Ayhan, 2012: 73). Benzer şekilde Yemen'de kabile yapılanmasının dominant hâkimiyeti, Kuzey-Güney bölgeleri arasında yaşanan bir dönem bölünmeye kadar varmış kadim iç çekişmeler ve El Kaide'nin ülkedeki faaliyetleri süregelen siyasi istikrarsızlıkların temel sebeplerini teşkil etmektedir. İstikrarsızlık siyasi alana münhasır kalmamakta ve ülkedeki yönetsel sorunların bir uzantısı olarak yer altı suyu rezervlerinin tükenme tehlikesi, ekonomik yoksulluk, işsizlik gibi sorunları da beraberinde getirerek sosyo-ekonomik bir boyut kazanmaktadır. Ülke bu sorunlarla boğuşurken 2010 yılında Yemen Cumhurbaşkanı Ali Abdullah Salih'in oğlu Ahmed'i yerine halef olarak atamasını mümkün kılacak anayasal bir değişiklik yapma niyeti izhar etmesi (Durac, 2012) kamuoyunda câri yönetimden kaynaklık huzursuzluk ve hoşnutsuzlukları körüklemiştir.

Şu ana kadar zikrettiğimiz faktörlerin etkin olduğu bir vasatta, müstebid bir yönetim altında ifade özgürlüğünden yoksun bırakılan halk, yönetime yönellttiği herhangi bir muhalif söylem ya da eylemde devletin şiddet ve baskı aygıtları devreye sokularak susturulmuştur. Nitekim bu diktatoryal idarelerdeki yozlaşmışlığın önemli bir parçası olan güvenlik aygıtlarının halka yönelik alışılageldik aşağılama, azarlama ve şiddet içeren tutumlarına karşı isyan bayrağını çeken ilk kişi olan Buazizi'nin yaktığı devrim ateşi 14 Ocak 2011'de Zeynel Bin

Ali'nin Tunus'u terketmesiyle sonuçlanmış ardından hızlı bir domino etkisiyle Lübnan, Ürdün, Sudan, Yemen, Mısır, Bahreyn, Libya, Fas, Irak gibi Orta Doğu ve Kuzey Afrika'yı içine alan geniş bir alana yayılmıştır.

Mısır'da Kadın: İsyan Öncesi Mısırlı Kadınlar

İnsanlık tarihinin en kadim medeniyetlerinden birine ev sahipliği yapması hasebiyle dünya tarihinde önemli bir yere sahip olan Mısır, 1882 yılında İngilizler tarafından işgal edilerek bu ülkenin himayesine girmiştir. 1922 yılında iktidara gelen Kral Fuad bağımsızlık ilanında bulunsa da İngilizlerin Mısır'daki askeri varlığı 1946 yılına kadar sürmüştür. Kral Fuad'ı tahttan indirerek ülkeyi İngiliz etkisinden tamamen kurtarmayı hedefleyen Hür Subaylar darbesinin devamında üç yıllık bir geçiş dönemi yaşanmış bu çalkantılı süreci takiben 1956 yılında Cemal Abdül Nasır Mısır devlet başkanı olarak seçilmiştir.

Nasır döneminin kadınlara yönelik politikalarında modern Mısır'da bir yandan önemli gelişmeler kaydedildiğine tanık olunurken; öte yandan Zeynep el-Gazali gibi Müslüman Kardeşler'in içerisinde yer alan bir çok kadının hapishanelere atılarak ağır işkencelerden geçtiği göz ardı edilmemelidir. Bu dönemde 1956 yılında Mısırlı kadınlar seçme ve seçilme hakkına sahip olmuş, 1956 Anayasası ve onun revize edilmiş 1963 versiyonunda tüm Mısırlıların cinsiyete bakılmaksızın eşit olduğu ilan edilmiştir (Al-Ali, 2002: 7). Bu durum çalışma hayatına yönelik yasaları da değiştirmiş, daha öncesinde istedikleri meslekte çalışabilen erkeklere benzer şekilde diploma sahibi her Mısırlı kadına çalışma hakkı tanınmıştır.[3] Nasır döneminde bir diğer önemli atılım da eğitime yönelik yapılan politikalarda kadınların okuma-yazma oranlarının yükseltilmeye çalışılması olmuştur. Buna göre zorunlu eğitim altı yıla çıkarılarak ilkokulu bitiren kız çocuklarının orta ve yüksek öğretime devam etmeleri devlet tarafından sosyal yardım ve burslarla teşvik edilmiştir (Kiremitçi, 2012: 37). Kadın haklarına yönelik önemli gelişmelerin yaşandığı bu dönemde bağımsız feminist örgütlerinin ve ifade özgürlüğünün yokluğu ayrıca vurgulanması gereken bir hususdur. Devletin kadın haklarına yönelik bağlılığını Mısırlı profesör

[3] Bu noktada radikal davranışlarıyla döneme damgasını vuran Doria Şefik'in isminin zikredilmesi önemlidir. Nasır tarafından ev hapsi, yayınlarının sona erdirilmesi gibi yaptırımlar uygulanan Şefik, Mısırlı kadınların çeşitli hakları elde edebilmeleri adına önemli mücadeleler vermiştir. Doria Şefik hakkında daha detaylı bilgi için bkz. Sandra N. M. (2016) Faces of Feminism in Early Twentieth Century Egypt, A Thesis Presented to the Graduate School of Clemson University, Clemson University TigerPrints.

Mervat Hatem 'devlet feminizmi' olarak nitelendirmektedir. Devlet feminizmi terimiyle kadınların çeşitli rollerinde önemli değişiklikler meydana getiren resmi olmayan politikalara da atıfta bulunan Hatem, Nasır rejimi altındaki devlet feminizmini, ekonomik olarak ailelerinden bağımsız ancak istihdam için devlete, eğitim, sağlık gibi önemli sosyal hizmetlere ve siyasi temsillere bağımlı kadınlar ürettiğini ifade etmektedir (Al-Ali, 2002: 7). Devletin kadınlara yönelik iyileştirici politikaları olsa da bağımsız sivil toplum kuruluşu veya feminist yapılanmalara izin vermemesi, basın ve ifade özgürlüğünün olmaması ve susturulma stratejilerinin izlenmesi iktidarın izlediği politikaların yüzeysel kalmasına neden olmuştur.

Cemal Abdül Nasır'ın ölümünden sonra 1970 yılında iktidara gelen Enver Sedat'ın uygulamalarında öne çıkan karakterlerden birisi açık kapı (infitah) politikalarının izlenmesidir. Liberalizmin getirisiyle zengin ve fakir uçurumunun artmasının habercisi olan bu dönemde tarım veya inşaat işçileri gibi çeşitli meslek kollarından olan erkeklerin Körfez (Haliç) ülkelerine yönelik dış göçleri artmıştır. Sosyolojik perspektiften bakıldığında hane halkı reisi konumundaki bu erkeklerin göçleri ardında Mısır'da kalan eşleri, özerklik kazanmakla birlikte geride kalan birçok kadın, daha önce kocaları tarafından yerine getirilen görevleri üstlenmek zorunda kalmıştır (Hatem, 1992 akt. Al-Alı, 2002: 8). Bu durum geniş minvalde düşünüldüğünde kadın istihdamı açısından da sorunlar yaratan ve böylece kamusal alanda kendini gösteremeyen kadınlar için konumlarının pekiştirilmesine neden olmuştur. Ayrıca First Lady Cihan Sedat, kadınlara boşanma durumlarında nafaka ve çocukların velayetine ilişkin ayrıcalıklar tanıyan yasada (Ruta, 2012: 64) önemli bir rol oynamıştır. Cihan Yasası olarak adlandırılan (Davis, 2010) bu değişiklikler o dönemde çeşitli grupların muhalefetine yol açmış olsa da tekrardan yinelemek gerekir ki Sedat döneminde de kadınlar adına bağımsız bir örgüt kurulamamıştır.

Enver Sedat'ın 1981'de bir suikast sonucu öldürülmesinin sonrasında Mısır'ın yeni devlet başkanı olan ve 25 ocak 2011'de gerçekleşen devrimle beraber 30 yıllık iktidarı son bulan Hüsnü Mübarek, çocuk velayeti ve nafaka gibi konularda küçük ancak önemli değişiklikler yapmıştır. Örneğin 2000 ve 2005 yılları Mübarek rejiminde çıkarılan şahsi statü kanunlarına göre kadınlara -evlilik esnasında aldığı çeyizleri iade etmesiyle- kocalarının rızası olmadan boşanabilme imkânı doğmuştur. Çocukların ise 15 yaşına gelene kadar annenin yasal velayeti altında kalabilme hakkı olmuştur (Seelye, 2012). Ayrıca 2009 yılında, ortaöğretim evrenselleştirilmiş ve ulusal mecliste 64 sandal-

ye kadınlara ayrılarak, seçim yasasında yapılan çeşitli değişikliklerle kadınlara anayasal olarak kota ve parlamento temsili verilmiştir (ElMorally, 2020: 25). Mübarek döneminin Mısır'ında göze çarpan değişikliklerden birisi de sivil toplum kuruluşlarının rolü olmuştur. Bu dönemde kadın kuruluşları da dâhil olmak üzere sivil toplum kuruluşlarının sayısı katlanarak artmış, 1998'de on bini bulan kuruluşların sayısı 2008'de yaklaşık otuz bine çıkmıştır. Bu yönüyle Mübarek'in sivil toplum kuruluşlarının sayısını ve kapsamını artırma stratejisi uluslararası toplumda meşruiyet kazanmak istemesiyle ilişkilendirilirken Darwish'e göre kadın organizasyonları kendi içerisindeki ayrılıklar nedeniyle hiçbir zaman tam teşekküllü feminist hareketlere dönüşememiştir (Sika & Khodary, 2012: 94). Nitekim bu ayrılıklar Şa'ravi döneminde olduğu gibi hareket içerisinde kimi zaman sol görüşlerin, kimi zaman da muhafazakâr/İslamcı kadınlar arasındaki fikir birliğinin olmamasından kaynaklanmıştır.

İtibarsızlaştırılan Bedenler: Protestolar ve Sonrasında Mısır

Özel alanla tanımlanan, kamusal alanın dışına itilen kadınların, Mısır meydanlarının ön saflarında ve hatta erkeklerle yan yana yer almaları dünya basınında ses getirmiştir. '100 erkeklik kadın', 'Mübarek'i ezen kız' ve 'Mısır devriminin lideri' (Mekay, 2019) gibi isimlerle de anılan Asma Mahfouz Mısır'da halkı meydanlara davet etmek için yaptığı çağrılarla Mısır devriminin en önemli isimlerinden biri hâline gelmiştir.

Olayların sıcağı sıcağına yaşandığı anlarda videolar yayınlayan Mahfouz'un sözleri internette viral olmuş ve gençlerin Mahfouz'un videosunu 65 milyon Mısırlının kullandığı bir iletişim aracı olan cep telefonlarına iletmelerinin ardından kısa bir süre sonra hükümet tüm cep telefonu ağlarını engellemiştir (Mekay, 2019). Mahfouz meşhur videolarında şunları söylemekteydi:

> "Ben bir kadınım ve 25 Ocak'ta çıkıyorum ve polisten korkmuyorum. (…) Sertlikleriyle övünen erkekler, dışarı çıkıp gösteri yapmak için neden bize katılmıyorsunuz?" (Mekay, 2019)
>
> "Umut yok dediğiniz sürece umut olmayacak, ancak aşağı inip bir duruş alırsanız umut olacaktır" (Naib, 2011).
>
> "Eğer evde kalırsanız, size yapılan her şeyi hak ediyorsunuz ve ulusunuzun ve halkınızın önünde suçlu olacaksınız. Sokağa inin, SMS gönderin, internete yazın, insanları haberdar edin" (Wall & Zahed, 2011: 1333).

Mübarek'in düşmesiyle protestolar hedefine ulaşmıştı ancak iktidarın orduya devredilmesiyle, ordunun halkın taleplerini yerine getirmemesi gösterilerin devam etmesine neden olmuştur. Öfkenin, tansiyonun yükseldiği bu dönemde Lara Logan gibi kadın gazetecilerin de içlerinde bulunduğu olaylarda kadınlar şiddetli bir cinsel ve fiziksel saldırıyla karşı karşıya kalmışlardır (Zerbey, 2012: 7). Mısır'ın Silahlı Kuvvetler Yüksek Konseyi'ne (SCAF) karşı hoşnutsuzluğa yönelik tekrardan meydanlarda tepkilerini dile getiren halk, ordunun sert müdahalesiyle karşılaşmıştır. Bu dönemde zihinlerde kalıp küresel çapta tepki çeken vakıalardan birisi de sembol hâline gelen *The Girl in the Blue Bra* (Mavi Sütyenli Kadın) olayıdır. Ekranlara yansıyan bu olayda, güvenlik güçleri, yerde tepkisiz şekilde yatan savunmasız bir kadına coplarla sert müdahalelerde bulunurken, kadının çarşafı açılmaktadır. Videonun bundan sonrası da ilgi çekicidir: asker tekrardan kadının göğsüne tekme atarak son darbesini indirmektedir. Bu görüntülerden sonra yerde yatan kimliği belirsiz kadın 'The Girl in the Blue Bra' ismiyle sembolleştirilerek, duvarlarda grafitileri çizilmiş, *mavi sütyen* posterler ve broşürlere basılarak protestolar tekrardan ivme kazanmıştır.

İsyanlara katılmalarının bedelini bedenlerinin itibarsızlaştırılmasıyla ödeyen kadınlar yalnızca fiziksel ve cinsel saldırıya uğramakla kalmayıp güvenlik güçleri tarafından gözaltına alındıklarında zorla "bekâret testlerine" tabi tutulmuşlardır. Kandiyoti, bu durumu kadınların kamuoyunda varlıklarını caydırmak için açık bir girişim olarak yorumlamaktadır (Kandiyoti, 2012). Nitekim Mart 2011'de tutuklanarak işkence gören Mısırlı aktivist Samira İbrahim, bekâret testinin cinsel saldırı olduğunu iddia ederek Silahlı Kuvvetler Yüksek Konseyi'ni (SCAF) sivil mahkemeye vermiştir. Dava sonucunda ise askeri mahkeme bekaret testlerini yapan doktora yönelik suçlamaları reddetse de kadın tutuklular üzerinde bu testlerin yasaklanması, Mısır hukuk sistemi için önemli bir adım olmuştur (ESCWA, 2013:11). Ancak Mısır ayaklanmalarının ikinci yıldönümündeki protestolarda Tahrir Meydanı'nda cinsel taciz vakaları tekrardan gündeme gelmiştir. Cinsel tacizin bu denli yaygın ve meşru görülmesinin gerekçeleri irdelendiğinde ülkenin politik veya dini anlamda önde gelen isimlerinin söylemlerine bakmakta fayda vardır. Nitekim Ebu İslam lakaplı bir televizyon kanalı sahibinin protestocu kadınlara yönelik 'şeytan' nitelemesinde bulunarak Tahrir Meydanı'na protesto etmek için değil, tecavüze uğramak istedikleri için gittiğini (Amnesty International, 2013: 6) ifade etmesi,

Şura Konseyi İnsan Hakları Komitesi üyesi General Adel el-Afifi'nin, "Polisten kendisini korumasını istemeden önce, kadın (...) kendini korumalı ... Kadın tecavüzden % 100 sorumlu, çünkü kendini bu duruma soktu" (Kirollos, 2016:57) açıklaması ve Özgürlük ve Adalet Partisi'nin bir üyesi Reda Saleh El Hefnawy'in, "Kadınları protestolarda erkeklerin yanında durmamaya çağırıyorum… Kadınların özel yerleri olmalı. Merak ediyorum, İçişleri Bakanlığı'ndan erkeklerin arasında duran bir kadını korumasını nasıl isteyebiliriz?" (Keeping Women Out, 2014: 25) sorgusu kamusal alanların kadınlar için 'tehlikeli' olduğu mesajı taşımaktadır. Politik amaçlar güden tüm bu patriarkal söylemler kamusalın 'erkeksiliğini' pekiştirmesi yönüyle kadınları kamudan dışlama retoriğini sürdürmektedir. Bu husus istatistiki olarak incelendiğinde BM Kadınları tarafından 2013 yılında yapılan bir araştırmada kadınların % 99,3'ü bir şekilde tacize maruz kaldıklarını söylemiştir (Un Women, 2013). Ayrıca aynı çalışmada devrim öncesi ve sonrası taciz olayına ilişkin görüşlerde devrimden sonra tacizin daha fazla arttığını söyleyenlerin oranı %48.9, devrim sırasında ve öncesinde olduğunu söyleyenlerin oranı ise %44 olarak bulgulanmıştır (Un Women, 2013).

Mısır'da son duruma bakıldığında ise Mısırlı yetkililer sosyal medya uygulamalarında dans eden şarkı söyleyen ve bu anların video/fotoğraflar paylaşan kadınlara karşı 'genel ahlakı ihlal etmek' ve 'aile değerlerine zarar vermek' gerekçesiyle mahremiyet, ifade özürlüğü ve ayrımcılık yapmama gibi hakları ihlal eden kapsamlı bir tutuklama kampanyası yürütmektedir (Human Rights Watch, 2020). "Bugün, Mısır'daki kadınlar ülke tarihindeki en yüksek kadın siyasi temsiliyetine sahiptir. Bununla birlikte, ulusal yasama organındaki kadınların oranı, Arap Baharı'ndan bu yana % 1.9'dan% 15'e önemli ölçüde artarken, diğer ODKA ülkelerine kıyasla düşük kalmaktadır" (OECD, 2018: 4).

Özel alanla sınırlı kalan kadınların 2011 Devrimi'nden sonra kamusal alana katılma oranları artmıştır. Sosyal medya, gençlik hareketleri, sivil toplum kuruluşları gibi birçok alanda girişimin yapıldığı bu dönemde kadınları destekleyen '*Egyptian Feminist Organisations Coalition'*, *'Free Women of Egypt Movement'*, *'Together Movement'*, *'Egyptian Women's Coalition'* gibi kuruluş ve dernekler aktif bir şekilde kadın hakları için mücadelelerini sürdürmektedir (OECD, 2018: 19).

Siyasi İstikrarsızların Ülkesi: Yemen ve Kadınları

Coğrafi olarak Arap Yarımadası'nın güneyinde yer alan ve siyasi istikrarsızlığın kronik hâle geldiği Yemen, etnik açıdan homojen olmasına rağmen, mezhepsel ve kitlesel düzeyde farklı unsurlara bölünmüş bir ülkedir (Ayhan, 2012: 199). Mezhepsel anlamda Zeydi Şiiler ve Sünni Şafi mezhebine mensup kimseler nüfusun önemli kısmını oluşturmaktadır. Ülkenin Güney ve Kuzey kısımları bir dönem iki farklı bağımsız devlete dönüşmüştür. Kuzey ve Güney bölgeleri 1990 yılında 'Yemen Cumhuriyeti' adı altında birleşse de huzursuzluklar bitmemiş, zaman zaman kesintiye uğrasa da canlı kalmaya devam eden gerilim ve çatışma ortamı nedeniyle Yemen'in kurumsal bir devlet kimliği kazanma vetiresi sürekli sekteye uğramıştır. Tüm bunların yanında Hûsî isyanları, el-Hirak oluşumu, bölgedeki El Kaide örgütünün varlığı, Haşhid, Bakil, Madhaj, Zaraniq gibi kabile konfederasyonları Yemen'in parçalı yapısının ve siyasi istikrarsızlığın sürdürülmesinde etkili rol oynayan oluşumlardır.

Arap Baharı öncesi Yemen irdelendiğinde Kuzey ve Güney ayrılığı kadın hakları konusunda da karşımıza çıkmaktadır. Güney Yemen 1967 yılında bağımsızlığını kazandığında kadın haklarını koruyan ve cinsiyet eşitliğini yücelten sosyal politikalar benimsemiştir. 1970 Kuzey Yemen Anayasası'nda ise tüm yasaların İslam şeriatına dayanacağını ve bu bölgedeki kadınların parlamento seçimlerinde oy kullanma, aday olma hakkına sahip olmayacağı ön görülmekteydi (FIDH, 2012: 41). İki ülkenin birleşmesi Güney Yemen kadınlarının aleyhine sonuçla vermiş, Güneyli kadınlar birçok haklarını yitirmişlerdir.

Yemen'in 1994 Anayasası 41. maddesinde "Vatandaşların hepsi hak ve görevlerde eşittir" ibaresi yer alsa da anayasanın 31. maddesinde kadınlara "erkeklerin kız kardeşleri" olarak atıfta bulunulmaktadır (Human Rights Watch, 2015: 1). Bu madde cinsiyetlerin eşitliğine uzak bir ifade olmakla birlikte, maddeden kadınların erkekler tarafından yönetildiği anlamı da çıkarılabilir. Yemen Kişisel Statü Yasası'na göre erkekler en fazla dört kadınla evlenebilmektedir. Ancak kadınların, kendi hür iradeleriyle evlenme durumu söz konusu olmadığından erkek vasisinin izni olmadan evlenememektedirler. İnsan Hakları İzleme Örgütü'nün 2009 Yemen Raporu'na göre ebeveynlerinin isteği dışında evlenen kadınlar bazen zina ile suçlanmakta ve hapse atılmaktadır. Ayrıca evlilik içi tecavüz, zorla evlendirme veyahut kadınları istismar eden evlilik ilişkileri suç sayılmamaktadır (Human Right Watch, 2009).

Arap Baharı öncesi Yemen'de en yaygın tartışma konularından birisi kız çocuklarının çok küçük yaşta evlendirilmesiydi. "2008 yılında Sana'a Üniversitesi Toplumsal Cinsiyet Geliştirme Araştırma ve Araştırma Merkezi tarafından yapılan bir araştırma, Yemenli kızların yüzde 52'sinin 18 yaşına gelmeden evlendiğini ortaya koyarken, Uluslararası Kadın Araştırma Merkezi'nin 2007 yılında yaptığı bir araştırma bu rakamı yüzde 48 olarak göstermektedir" (Holmes, 2010). Evliliklerin neredeyse 8 yaşına kadar indiği kırsal bölgelerde kız çocuklarının eğitimi, anne sağlığı ve bebek ölümleri birbirleriyle ilintili olarak sorunlu hâle gelmektedir. Nitekim "Yemen, doğum komplikasyonları nedeniyle üreme çağındaki kadın ölümlerinin % 17'si ile dünyadaki en yüksek anne ölüm oranlarından birine sahiptir" (Randolph, 2020). Yemen'in dünya sıralamasında en yoksul ülkelerden biri olduğu düşünüldüğünde gerek anne sağlığı gerekse bebek sağlığı için yeterli finansman, beslenme gibi kaynaklara ulaşamama sorunları da gündeme gelmektedir. Küçük yaşta evlilik konusunda hem Yemen'de hem de küresel bir çapta tepkilere sebep olan 2008 Nojoud Mohammed Ali olayını anımsamakta fayda vardır. 8 yaşındayken 30'lu yaşlarında bir adamla evlendirilen Nojoud, sürekli fiziksel şiddet ve cinsel istismara uğradığı gerekçesiyle mahkemeye gitmiş ve çiftin evlilikleri sonlandırılmıştır. Güçlü bir kamuoyu yaratan bu olayda hükümete evlilik yaşının 17'ye yükseltilmesi için baskı yapılmıştır. Bu hususta "parlamento ilk olarak Şubat 2009'da bir değişiklik taslağını onaylasa da İslamcı grupların muhalefeti bunun ertelenmesine yol açmıştır" (FIDH, 2012: 44). Bir başka deyişle, kanunun İslam hukukuyla çatıştığı gerekçesiyle, güçlü bir dini muhalefetle karşı karşıya kalınmıştır.

Yemen'de kadınların hükümet ve parlamentoda temsiline bakıldığında rakamlar oldukça düşük verilere işaret etmektedir. Arap Baharı öncesi Salih'in yönetiminde 35 üyeden yalnızca ikisi kadın iken 57 büyükelçi arasında yalnızca 1 kadın bulunmaktaydı. Arap Baharı'ndan sonra kurulan geçici Ulusal Birlik Hükümeti, 3 kadını içermiştir (FIDH, 2012: 42).

Protestolar ve Sonrasında Yemenli Kadınlar

Arap Baharı günlerinde Yemen kadınının rolüne gelindiğinde ise ön plana çıkan lider ismin 'Demir Kadın' lakabıyla anılan Tevekkül Karman olduğu görülmektedir. 1979 yılında dindar bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelen Karman, devrimler esnasında gösterdiği müca-

delerine binaen 2011 yılında Nobel ödülüne layık görülmüş ve bu ödüle sahip olan ilk Arap kadın olarak tarihe ismini yazdırmıştır.

İsyanın kıvılcımının Yemen'e sıçradığı esnada Karman, üniversitedeki kalabalıklara yaptığı konuşmalarla gündeme gelmiştir. Kalabalık esnasında 'Kız kardeşler!' diyerek kadınların olduğu tarafa seslenen Karman; "Şimdi kadınların izin istemeden ayağa kalkıp aktif olma zamanı. Kadınlar artık kurban değil, lider oldular… Milletimizi geri almak istiyoruz, yeni bir dünyada vatandaş olmak istiyoruz" (Finn, 2015) ifadeleriyle Yemenli kadınları eyleme davet ederek liderlik konumunu sürdürmüştür. Karman'ın Yemenli kadınlara yönelik mücadelesi devrim öncesinde de mevcuttu. 2007 yılında ulusal televizyonda yayınlanan bir konferansta nikabını çıkaran Karman, seyirciye 'aklımı söylemeden önce sana yüzümü göstermem gerektiğini düşündüm' diyerek kişisel eylemini gerçekleştirmiştir (Finn, 2015). Ancak ülkesi adına mücadele verdiği en önemli hususlardan birisi kız çocuklarının evlilik yaşının yükseltilmesi konusunda olmuştur.

Yemen'de gösterilerin başında kadın protestocular eylemlerini erkeklerden ayrı alanlarda sürdürmüştür. Ancak 14 Nisan'da Cumhurbaşkanı Salih, kadınların 'eve dönmesi' için çağrı yaptığında, ertesi gün ülke genelinde binlerce kadın kamusal hayata katılma haklarını savunmak adına sokaklara dökülmüştür (FIDH, 2012: 40). O sene içerisinde 100'den fazla kadın, güvenlik güçleri ve hükümet yanlılarının saldırıları sonucu hayatını kaybetmiştir" (Gümüşlüoğlu, 2011). Tüm bunların beraberinde isyan süresince *Colour Your Street Walls* ve *Walls Remember Their Faces* gibi protesto amaçlı grafiti kampanyaları da dâhil, sokak siyasetinin neredeyse tüm şekilleri Yemenli genç kadınlar tarafından aktif bir şekilde yürütülmüştür (CARE, 2013: 8).

Yemen gerek yasal uygulamalarıyla gerek gündelik hayat içerisindeki düşünüş ve pratikleriyle toplum nazarında geleneğin, kültürün, kadına yüklenen rollerin köklü bir biçimde devam ettiği muhafazakâr bir bölgedir. Nitekim Yemen, 153 ülkenin yer aldığı Dünya Ekonomik Forumu Küresel Cinsiyet Uçurumu Endeksi 2020 sıralamasında sonuncu durumdadır (Global Gender Gap Report, 2020: 9). Bu çerçevede ayaklanma sonrası Yemenli kadınların taleplerinin karşılanıp karşılanmadığı düşünüldüğünde bilhassa kadınlar üzerinde baskısını gösteren mekanizmaların gündelik hayatın içerisinde yer eden atasözleri ve deyimlerle de devam ettiği görülmektedir. Nitekim bir Yemen atasözüne göre " Bir kız evden yalnızca iki kez ayrılır: Kocasına ve mezarı-

na" (Finn, 2015). Ayrıca Yemenli kadının statüsü hususunda yasal uygulamalara bakılacak olunursa, Birleşmiş Milletlerin (2018:16) Yemen Raporu'nda yer alan bilgilere göre Kişisel Durum Kanunu'nda bir erkek karısını herhangi bir sebep göstermeden boşayabilirken; kadınlar boşanmak istediğinde ise gerekçelerini sunmalıdır. Ancak boşanmayı başlatan kadınlar için kritik olan husus, kadının mehiri iade etmesi gerektiğidir. Bu uygulama boşanmayı hem zorlaştıran hem de kadını boşanmaya teşebbüs etmekten caydıran bir mahiyettedir.

Yakın tarihe gelindiğinde ise Yemen'in bitmek bilmeyen siyasi istikrarsızlıkları uzun yıllardır süren iç savaşlarla devam etmektedir. Şii mezhebinin Zeydi kolundan olan Hûsîler, Yemen'in kuzey bölgesinin önemli bir kısmında hâkimiyeti kurmuşlardır. Kadınlara yönelik de baskın rolünü sürdüren örgüt, 2011 ayaklanmasının meyvesi olan -kadınların tüm seçilmiş makamların yüzde 30'unun garanti altına alındığı- yeni anayasayı tehlikede bırakmaktadır (Finn, 2015). Nitekim kadınların polikadan dışlanmasının bir göstergesi olarak 18 Aralık 2020'de Güney Geçiş Konseyi (STC) ile meşru hükümet arasında anlaşma sağlanarak yeni bir hükümet kurulmuş ancak tek bir kadın bile aday gösterilmemiştir (Al-Harithi, 2021). Öte yandan Güney'in başkenti olarak kabul edilen Aden'de etkin olan ayrılıkçı grupların (STC bölgesel başkenti üzerinde kontrol sahibi olduğunu iddia eden, bölünme yanlısı (Aljazeara, 2020), STC'ye bağlı bölgelerde çok sayıda tecavüz vakası yaşandığı bildirilmektedir (Human Rights Watch, 2020a).

Bu bakımdan Yemen'de BM Kadınları Program Sorumlusu olarak çalışan el-Havlanî, Yemen'de savaşın bedelini ödeyenlerin kadınlar ve kız çocuklar olduğuna dikkat çekmektedir. Nitekim ülke içerisinde yerinden olan bireylerin yaklaşık yüzde 76'sını kadın ve çocuklar oluştururken; bu rakamın yüzde 21'ini 18 yaşın altındaki kadınlar oluşturmaktadır. Kadın ve çocukların en fazla sayıda sivil mağduru oluşturduğu bu çatışma ortamında bildirilen cinsiyete dayalı şiddet vakaları 2017'de yüzde 36 oranında artarken, çocuk evlilik oranlarının ise 2017 itibariyle yüzde 66'ya yükseldiği (Un Women, 2018) kaydedilmiştir. Esasında tüm bu faktörler kadınların savunmasızlıklarının artırmasıyla birlikte ikincil konumlarını pekiştiren bir durum olarak varlığını sürdürmektedir.

Savaş ve çatışma ortamı söz konusu olduğunda mevcut istatistiki verileri bağlamına göre yorumlamak kaçınılmaz bir zorunluluktur. Nitekim çocuk evlilik oranları Yemen'de uzun süredir var olan bir

sorun olsa da Gressmenn, ailelerin bu durumu 'başa çıkma mekanizması' olarak kullandığına dikkat çekerek eğilimin arttığını belirtmektedir. Daha açık bir ifadeyle kız çocuklarını erken yaşta evlendirme, çeyiz ödemelerine erişim maksadıyla yoksulluktan çıkma aracı olarak kullanılmaktadır (CARE,2015 akt. Gressmann, 2016:26). Nitekim INTERSOS tarafından yapılan bir araştırmada, Yemen'de çatışmadan önce erken evlilik uygulamalarının azaldığı ancak çatışmanın yoksulluk ve güvensiz ortam sorunları nedeniyle azalma eğilimlerinin tersine çevrildiği bulgulanmıştır (INTERSOS, 2016: 5 akt. Rohwerder, 2017: 6). Savaş ortamının getirdiği bir başka husus ise hanenin başına kadınların geçmesidir. Savaş ortamında hane reislerinin hayatlarını kaybetmesiyle, erkeklerin rollerini üstlenmek zorunda kalan kadınların iş yükü artmaktadır.

Tüm bunların yanında kadınlardan yana dezavantajlı olan hususlardan birisi de hem ilkokul hem de yüksek öğrenimdeki yarım kalan eğitimleridir. Okulların yıkılması, güvenlik endişesi gibi sebeplerle okula gidemeyen kız çocuklarının sayısı Aralık 2015'te 1.3 milyon olarak raporlanmıştır (Oxfam, 2015 akt. Heinze, ty. :4). Esasında bu durum erkek çocuklarını da etkilese de çatışma ortamında kadınların üstlendiği sorumluluklarının artışı veya hane halkına yardımcı olma amacı gibi nedenlerle kız çocuklarının okuldan alınması daha muhtemel (Heinze, ty. :4) olmaktadır.

Neticede siyasi istikrarsızlıklarla birlikte açlık, hastalık gibi BM tarafından "dünyanın en büyük insani felaketi" (Aktay, 2021) olarak adlandırılan Yemen'de kadınlar hâlâ ciddi ayrımcılıklarla karşılaşmaya devam etmektedir. Yine de 2011 ayaklanmaları, Yemenli kadınların umutlarının filizlenmesi ve cesaret almaları adına önemli bir hadisedir. Nitekim Yemenli kadınlarla odak grup görüşmelerin yapıldığı uluslararası bir raporda kadınların "bir kadının kocasının mezarı dışında evini terk etmediğini söyleyen ortak atasözünün kırıldığını" ifade etmesi veyahut ailenin erkek üyelerinin, kadınların zihninin dini ve siyaseti anlayamayacağı konusundaki görüşleriyle karşılaştıklarında onlarla tartışabildiğini ifade etmeleri önemli (CARE, 2013: 8) bir adımdır.

Sonuç Yerine

Orta Doğu ve Kuzey Afrika bölgesini kasıp kavuran Arap Baharı'nın üzerinden yaklaşık on yıl geçmiştir. Ancak bu süreçte nelerin değişip değişmediği, istikrarın sağlanıp sağlanmadığı hâlen literatürde tazeliğini koruyan bir tartışmadır. Arap Baharı'nda kadınların Mısır ve Yemen'deki rolünü, devrimler öncesi ve sonrası toplumsal statüsünü sorgulayan bu çalışma, neticede isyanların başarısız olduğu yorumunu yapmayı haklı kılmaktadır.

İsyanlar sırasında ön plana çıkan en mühim husus ise kadınların erkeklerle birlikte dayanışma içerisinde diktatörlüğe meydan okumaları, duvarlardaki grafiti uygulamalarıyla sokak siyasetini yürütmeleri, güvenlik güçleriyle çıkan çatışmalarda yaralılarla ilgilenmeleri, meydanlarda bulunan halka yiyecek ve su dağıtmaları, beraberinde ilaç ve silah kaçakçılığı yapmış olmalarıdır. Ancak alanyazın bazında açıklığa kavuşturulması gereken bir konu, çalışmanın ilk bölümünde yer aldığı gibi, Batı literatürünün bugün hâlâ Arap dünyasındaki feminizm ve özgürleşme hareketlerinin ne kadar eskiye dayandığını unutarak Arap kadınlarının devrimlere katılmasını yeni ve istisnai bir durum gibi yorumlamalarıdır (Bayrı, 2021). Bizatihi Mısır başta olmak üzere Arap kadınları gerek radikal hareketleriyle gerekse kalemleriyle mücadelerini uzun zamandır sürdürmektedir. Bir diğer sorgulanması gereken husus ise devrimde yer alan ve erkeklerle eşit haklara sahip olabilmek için mücadele eden kadınların eylemlerinin 'feminist hareket' olarak nitelendirilmesinin mümkün olup olmadığı yönündedir. Esasen olaylar patlak verdiğinde isyanların temel amacı ataerkilliği sona erdirmekten ziyade despotik rejimleri devirmek olmuştur. Ancak diktatörler düştükçe talepler de değişikliğe uğramıştır (Finn, 2015). Bir başka deyişle devlet yönetimi-siyaseti söz konusuyken toplumsal cinsiyet siyaseti de gündeme gelmiştir. Bu minvalde örnek vermek gerekirse Yemen'de Tevekkül Karman'ın başını çektiği en büyük taleplerin birisi kız çocuklarının evlendirilme yaşı husundaydı.

Hikâyenin diğer tarafına bakıldığında ise mücadelelerde kadın ve erkeklerin 'birlik' içerisinde yer almaları gündelik yaşamın ayrıntılarında aşina olunan bir durum değildi. Bu denli geleneksel toplumsal cinsiyet kodlarının baskın olduğu ve kadınların kamusal alandaki görünürlüğüne alışkın olunmadığı bir kültürde, meydanlardaki kadınlar 'mutfaklarınıza dönün' çağrısı yapan erkek grupları tarafından sözlü

saldırılara maruz kalmışlardır. Kamusal alanın dışına itilmek istenen kadınlar çeşitli dışlamalar, cinsiyetçi söylemler ve çoğu zaman güvenlik güçleri tarafından tecavüze varacak kadar ciddi hukuksuzluklara maruz bırakılmışlardır. Nitekim 14-15 Ocak tarihlerinde Tunus'ta İçişleri Bakanlığı'nda gözaltında tutulan kadın protestoculara tecavüz edilirken (FIDH, 2012: 9), Mısırlı kadınlar ise zorla 'bekâret testlerine' tabi tutulmuşlardır. Cinsel tacizin yaygın bir hadise olarak yerini aldığı Mısır'da toplumun önde gelen isimlerinin meydandaki kadınlara yönelik 'tacizden kendilerinin sorumlu oldukları' mesajını taşıyan açıklamaları patriarki söylemini pekiştirmekle birlikte, kadınların dezavantajlı konumlarını sürdürür niteliktedir. Bu anlamda bedenlerinin itibarsızlaştırılmasıyla karşı karşıya kalan Arap kadınları haklarını istemelerinin bedellerini ağır bir şekilde ödemişlerdir.

Arap Baharı'nın üzerinden bugün on yıl geçmesine rağmen, kadının toplumsal statüsü hususundaki ilerlemelerin arpa boyunda olması, köklü bir sosyal değişimin halk tabanında karşılığını bulmasının uzun yıllar aldığıyla ilişkilendirilebilir. Neticede yaşanılan zulümlerden dolayı Arap Baharı, kimi yazarlarca kadınların kışı olarak nitelendirilse de zulme, haksızlığa, diktatörlüğe karşı başkaldıran Arap toplumu ve özelde Arap kadını insanlık tarihi için önemli bir adım atmıştır.

Kaynakça

Abu-Lughod, L., 2021, *Müslüman Kadının Kurtarılmaya İhtiyacı Var mı*?, Çev. Hazar Gümüşsoy, İstanbul: Ketebe.

Acar, A. ve Aydın, H., 2017, Arap Baharı Üzerine Oryantalist ve Marksist Değerlendirmeler, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C.22, S.2, s.511-524.

Aktay, Y., 2021, Yemen'de savaşı bitirmek çok mu zor?, Erişim Adresi: https://www.yenisafak.com/yazarlar/yasinaktay/yemende-savasi-bitirmek-cok-mu-zor-2057385

Al-Ali, N. S., 2002, *The Womenís Movement in Egypt, with Selected References to Turkey, Civil Society and Social Movements Programme*, United Nations Research Institute for Social Development.

Al-Harithi, I.R., 2021, *Women in Yemen's Political Transition*, Erişim Adresi: https://www.wilsoncenter.org/blog-post/women-yemens-political-transition

Al Jazeera, 2020, *Yemen: What is the Southern Transitional Council?*, Erişim Adresi: https://www.aljazeera.com/news/2020/4/26/yemen-what-is-the-southern -transitional-council

Amnesty International, 2013, *Fıghtıng For Justice And Human Rights Egypt's Women Activists Describe Their Struggle*, Erişim Adresi: https://www.refworld.org/pdfid/51482f6d2.pdf

Ayhan, V., 2012, *Arap Baharı İsyanlar Devrimler ve Değişim*, Bursa: MKM Yay.

CARE International, 2013, *Arab Spring Or Arab Autumn? Women's Political Participation in The Uprisings and Beyond: Implications for İnternational Donor Policy*, Erişim Adresi: https://www.care.org.au/wp-content/uploads/2014/12/Arab-Spring-or-Arab-Autumn-Womens-Participation.pdf

Davis, A., 2010, *Essay Review: Women in Egypt.* Erişim Adresi: https://woyingi.wordpress.com/2010/09/10/essay-review-women-in-egypt-by-angela-davis/

Bayrı, H., 2021, *Arap Dünyasında Toplumsal Cinsiyet Devrimi*, Erişim Adresi: https://medyascope.tv/2021/02/05/arap-dunyasinda-toplumsal-cinsiyet-devrimi/

Durac, V., 2012, Yemen's Arab Spring – Democratic Opening or Regime Maintenance?, *Mediterranean Politics*, 17(2):161-178.

ESCWA, 2013, *Women and Participation in The Arab Uprisings: a Struggle For Justice*, New York: Technical Paper

ElMorally, R., 2020, (De)Legitimizing Violence: Gendering The Arab Spring - A Comparative Analysis of Institutions in Egypt and Tunisia, Mediterranean Journal of Social Sciences, Vol 11 No 3. 22-42.

FIDH, 2012, *Women and The Arab Spring: Taking Their Place?* Erişim Adresi: https://www.fidh.org/IMG/pdf/femmesarabangbassdef.pdf

Finn, T., 2015, *Yemen's Women Revolutionaries.* Erişim Adresi: https://www.dissentmagazine.org/article/yemen-women-revolutionaries-arab-spring-2011-tawakkol-karman

Gökçen, A., 2020, *Tunus Nahda Hareketi Anılar ve Belgelerle Bir İslami Hareketin Anatomisi*. Ankara: Maarif Mektepleri.

Gressmann, W., 2016, *From The Ground Up: Gender And Conflict Analysis in Yemen*, Erişim Adresi: http://www.carenederland.org/content/uploads/2016/11/Yemen-gender-conflictanalysis-201016-en.pdf

Gümüşlüoğlu, F., 2011, *Arap Devrimi, Kadınlar ve Geç Gelen Bahar*. Erişim Adresi: https://www.timeturk.com/tr/makale/feyza-gumusluoglu/arap-devrimleri-kadinlar-ve-gec-gelen-bahar.html

Heinze, M. C. Ty., 2016, *Women's Role in Peace and Security in Yemen*. Erişim Adresi: https://www.saferworld.org.uk/resources/publications/1095-womenas -role-in-peace-and-security-in-yemen

Holmes, O., 2010, *In Yemen, Women Protest Delay on Child Marriage Ban*. Erişim Adresi: https://www.csmonitor.com/World/Middle-East/2010/0323/In-Yemen -women-protest-delay-on-child-marriage-ban

Human Right Watch, 2009, *Yemen Events of 2009*. Erişim Adresi: https://www.hrw.org/world-report/2010/country-chapters/yemen

Human Right Watch, 2020a, *Yemen Events of 2020.* Erişim Adresi: https://www.hrw.org/world-report/2021/country-chapters/yemen#351320

Human Right Watch, 2020b, *Egypt Events of 2020*. Erişim Adresi: https://www.hrw.org/world-report/2021/country-chapters/egypt#295c25

Human Right Watch, 2015, *Human Rights Watch Submission to the CEDAW Committee on Yemen's Periodic Report*. Erişim Adresi: https://tbinternet.ohchr.org/Treaties/CEDAW/Shared%20Documents/YEM/INT_CEDAW_NGO_YEM_19358_E.pdf

Kandiyoti, D., 2012, *Disquiet and Despair: The Gender Sub-Texts of The 'Arab Spring'.* Erişim Adresi: https://www.opendemocracy.net/en/5050/disquiet -and-despair-gender-sub-texts-of-arab-spring/

Karman, T., 2012, *Women and The Arab Spring*, Erişim Adresi: https://www.un.org/en/chronicle/article/women-and-arab-spring

Keeping Women Out, 2014, *Egypt: Keeping Women out Sexual Violence Against Women in The Public Sphere*, Paris: FIDH

Kışlakçı, T., 2013, *Arap Baharı,* İstanbul: Mana Yayınları.

Kiremitçi, G. G., 2012, *Otoriter Rejimlerde Karizmatik Meşruiyet: Nasır Dönemi Mısır Örneği.* Kadir Has Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

Kirollos, Mariam, 2016, "The Daughters of Egypt are a Red Line:" The Impact of Sexual Harassment on Egypt's Legal Culture. *Kohl: a Journal for Body and Gender Research,* Vol. 2, No. 1 (Summer 2016) 49-70.

Mekay, E., 2019, *Arab Women Lead The Charge.* Erişim Adresi: http://www.streetnewsservice.org/news/2011/february/feed-268/arab-women-lead-the-charge-.html

Mohanty, C., 1988, Under Western Eves: Feminist Scholarship And Colonial Discourses, Feminist Review No 30, Autumn 1988. 61-88

Naber, N., 2011, Women and the Arab Spring: Human Rights from the Ground Up. *II Journal Fall 2011 University of Michigan*.

Naib, F., 2011, *Women of the Revolution,* Erişim Adresi: https://www.aljazeera.com/features/2011/2/19/women-of-the-revolution

OECD, 2018, *Women's Political Participation in Egypt Barriers*, Opportunities and Gender Sensitivity of Select Political Institutions. Erişim Adresi: https://www.oecd.org/mena/governance/womens-political-participation-in-egypt.pdf

Sika, N. ve Khodary Y., 2012, One Step Forward, Two Steps Back? EgyptianWomen within the Confines of Authoritarianism. *Journal of International Women's Studies,* Vol. 13 S.5 October 2012. 91-100.

Öncel, H., 2019, Arap Kadın Hareketinin Tarihsel Gelişimi, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Yıl: 6, Sayı: 41, s. 274-292.

Randolph, K., 2020, *Maternal Health in Yemen and Childbirth.* Erişim Adresi: https://borgenproject.org/tag/maternal-health inyemen/#:~:text=Yemen%20has%20one%20of%20the,age%20caused%20by%20childbirth%20complications.

Rohwerder, B., 2017, *Conflict and Gender Dynamics in Yemen*. K4D Heldesk Raport. Erişim Adresi: https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/068-Conflict%20and%20Gender%20dynamics%20in%20Yemen.pdf

Ruta, C., 2012, *Gender politics in transition Women's Political Rights in Egypt after the January 25 revolution*. The American University in Cairo School of Humanities and Social Sciences, A Thesis Submitted to The Department of Political Science In Partial Fulfillment of the Requirements For the Degree of Master of Arts, ABD.

Seelye, K., 2012, *Women Demand a Say in Egypt's Constitution.* Erişim Adresi: https://www.huffpost.com/entry/egypt-constitution_b_1372565

UN Women, 2013, Study on Ways and Methods to Eliminate Sexual Harassment in Egypt: Results/Outcomes and Recommendations Summary.

UN Women, 2018, Take Five: "Yemeni Women and Girls Are the Ones Who Are Paying the Price Of War. Erişim Adresi: https://www.unwomen.org/en/news/stories/2018/9/take-five-areej-jamal-al--khawlani

Wall M. and El Zahed S., 2011, I'll be Waiting for You Guys': A YouTube Call to Action in the Egyptian Revolution, *International Journal of Communication* 5: 1333-1343.

Wolf, N., 2011, *The Middle East's Feminist Revolution*. Erişim Adresi: https://www.project-syndicate.org/commentary/the-middle-east-s -feminist-revolution? barrier=accesspaylog

World Economic Forum, 2020, *Global Gender Gap Report 2020*. Erişim Adresi: http://www3.weforum.org/docs/WEF_GGGR_2020.pdf

Zerbey, N., 2012, A Woman's Place? Photojournalist Lynsey Addario in Libya, *Graduate School of Journalism.* 1-16.